

MUHADRAMÜN

dukları ittifakla kabul edilen Lebîd b. Rebîa, Kâ'b b. Zühayr ve Hassân b. Sâbit gibi şahsiyetleri muhadram kabul etmişlerdir (*Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 33). Tarihçiler ise hem Emevî hem Abbâsî devletlerini görenleri muhadram (muhadramü'd-devleteyn) saymıştır. Emevî Devleti'nin son dönemiyle Abbâsî Devleti'nin ilk yıllarına yetişen Ru'be b. Accâc ile Hammâd Acred gibi şairler bunlardandır (Denevşerî, vr. 49^a; Yahyâ el-Cübûrî, s. 56).

Hadis râvisi olarak muhadramün tâbiîn neslinin büyükleri arasında sayılmıştır. Ahmed b. Hanbel tâbiînin en faziletlilerinden söz ederken Alkame b. Kays, Mesrûk b. Ecda', Ebû Osman en-Nehdî ve Kays b. Ebû Hâzim gibi muhadramların adını saymıştır (Cemâleddin el-Kâsimî, s. 50). *Kütüb-i Sitte* ile İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ'*, Dârimî'nin *es-Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i üzerinde yapılan bir araştırmada bu eserlerde kırk üç muhadram râvinin toplam 4541 rivayetinin bulunduğu tesbit edilmiş, bunların içinde en çok hadis nakledenlerin Ebû Vâil Şakik b. Seleme, Esved b. Yezid en-Nehâî, Mesrûk b. Ecda', Alkame b. Kays ve Ebû Osman en-Nehdî olduğu belirtilmiştir (Bilgen, s. 155-156).

Hâkim en-Nisâbü'rî, İbnü's-Salâh, Nevevî, Zeynüddin el-İrâkî, İbn Hacer el-Askalânî, Süyûtî ve Şemseddin es-Sehâvî başta olmak üzere hadis usulüne dair eser yazarlar muhadramünü ayrı bir başlık altında ele almış, ayrıca bu konuda bazı müstakil eserler de yazılmıştır. Müslim b. Haccâc'ın günümüze ulaşmış olmadığı bilinmeyen ve yirmi muhadram râvinin adına yer verilen (Hâkim en-Nisâbü'rî, s. 44) *Kitâbü'l-Muhadramîn* (*Hediyyetü'l-ârifin*, II, 432) bu konuda ilk eser olmalıdır. Sibt İbnü'l-Acemî'nin *Tezkiretü't-âlibi'l-mu'âlem bi-men yükhâlû innehû muhadram* adlı kitabı günümüze ulaşan en kapsamlı çalışma olup burada 155 muhadram hakkında bilgi verilmektedir (Halep 1305; Delhi 1406/1985 | *Selâsü resâ'il fi usûli'l-hadis* içinde), Riyad 1414/1994). Abdullah b. Abdurrahman b. Ali ed-Denevşerî'nin (ö. 1025/1616) *el-Beyân ve't-tebyîn fi zikri'l-muhadramîn* adlı eserinde ise (bk. bibl.) daha önce kaleme alınmış usul kitaplarında geçen isimler tekrarlanmaktadır.

Muhadramün konusunda en geniş bilgiyi İbn Hacer el-Askalânî *el-İşâbe*'sinde vermektedir (*DİA*, XXII, 487). Sahâbeyi tesbit etmek maksadıyla kaleme alınan kitabın üçüncü bölümünde kadın ve erkek 1400 kadar muhadramın biyografisi

yer almaktadır. Osman Bilgen, *Muhadramların Hadis İlmindeki Yeri* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1998, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 444-445; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 445-446; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 573; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Haydarâbâd 1935 → Medine – Beyrut 1397/1977, s. 44-45; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Ben-nâ), V, 520; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadis*, s. 304-305; Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 200; İbnü'l-Mülâkkın, *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadis* (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey'), İhsâ 1413/1992, II, 508-511; İrâkî, *Fethu'l-muğis*, s. 369-370; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), I, 4-5; a.mlf., *Nüzhettü'n-nazar fi tavzihi'l-Nuhbeti'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 111; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, Beyrut 1403/1983, III, 162-167; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Medine 1379/1959, s. 419-421; Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker* (nşr. M. Nizâr Temim v.dğr.), Beyrut, ts. (Dârü'l-Erkam), s. 597-603; Denevşerî, *el-Beyân ve't-tebyîn fi zikri'l-muhadramîn*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3651, vr. 46^a-49^a; Cemâleddin el-Kâsimî, *Kavâ'idü't-tahdis* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Halep 1925, s. 50; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 431-432; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-haşîş*, Kahire 1377/1958, s. 193-194; M. Tayyib Okîç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 74-75; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 32-35; Yahyâ el-Cübûrî, *Şî'rü'l-muhadramîn ve eserü'l-İslâm fihi*, Beyrut 1401/1981, s. 53-56; Ahmed Ömer Hâşim, *Kavâ'idü usûli'l-hadis*, Beyrut 1404/1984, s. 274; Osman Bilgen, *Muhadramların Hadis İlmindeki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1998), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 155-156; Ilse Lichtenstädter, "Muhazram", *IA*, VIII, 511; Renato Jacobi, "Mukhadram", *EP* (İng.), VII, 516; M. Yaşar Kandemir, "el-İşâbe", *DİA*, XXII, 487.

MEHMET EFENDİOĞLU

MUHÂKALE

(المحاقلة)

Bir akid çeşidi.

Sözlükte "yeni yapraklanmış ekim; tarla" anlamlarındaki hakl kökünden türeyen muhâkale hadislerde yasaklanan bir akid çeşidi olarak zikredilir. Bazı rivayetlerde bu işlem hakl ve hukûl kelimeleriyle de belirtilir. İslâm hukukçuları, hadis şârihleri ve dilciler muhâkalenin terim anlamı için çeşitli açıklamalar getirmişlerdir. 1. Ekinin henüz başağı kurumadan satılması. Bu tanım hakl kelimesinin birinci anlamıyla ilişkilendirilerek yapılmıştır. Garar içeren bu akdin hükmü "meyvenin olgunlaşmadan satımı" mânasındaki muhâdaranınkiyle aynıdır. Tarım ürünleri-

nin henüz olgunlaşmadan, yani elde edilip edilmeyeceği kesinleşmeden satışı, beklenmeyen durumlardan kaynaklanabilecek düşmanlıklara yol açma ihtimalinden dolayı hadiste yasaklanmıştır (bk. BEY'; GARAR; MUHÂDARA).

2. Tarladaki taze ekinin kendi cinsinden belli ölçüdeki kurusu karşılığında götürü usulle satılması (*el-Muvaftâ'*, "Büyü", 13; Müslim, "Büyü", 59, 73, 76, 82-83; Tirmizî, "Büyü", 14; Nesâî, "Eymân ve'n-nüzûr", 45). Câbir b. Abdullah ve Atâ b. Ebû Rebâh'tan rivayet edilen bu tarif hakl kelimesinin ikinci mânasından hareketle yapılmıştır. Muhâkalenin hadislerde genellikle müzâbena ile birlikte zikredilmesi bu tanıma daha isabetli kılmaktadır. Muhâkaleye, trampa akdinin konusunu oluşturan aynı cinsten iki maldan birinin miktarının bilinmezliği, muhtemel eşitsizlikten kaynaklanan ribâ, garar, muhâtara, kumar gibi gerekçelerle cevaz verilmemiştir. Tarladaki ekinin hem miktarı bilinmediğinden hem büyük çoğunlukla akid esasında tam teslim edilemediğinden faiz ortaya çıkmaktadır (bu konuyu düzenleyen hadis için bk. Müslim, "Müsâkât", 80-81; İbn Mâce, "Ticârât", 48; Ebû Dâvûd, "Büyü", 12; Tirmizî, "Büyü", 23; Nesâî, "Büyü", 42-44). Şâfiîler'in ifadesiyle butlânının sebebi, miktarlarında eşitlik (mümâselet) bulunmuşunun bilinmemesinden kaynaklanan ribâ endişesidir. Hanbelîler'e göre miktarların denkliği (müsâvât) konusundaki cehâlet fazlalık olduğunun bilinmesi gibidir (Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, IV, 151; Burhâneddin İbn Müflih, IV, 139). Mâlikîler nazarında hükümün illeti garar, muhâtara, kumar ve ribevî mallar için aynı cinsle trampa durumunda ribâ şüphesidir (*el-Muvaftâ'*, "Büyü", 13). Yasağa rağmen gerçekleştirilen muhâkale akdi feshedilir (Şâfiî, III, 55; İbn Abdülber, II, 321; VI, 443). Satılan malın, tarafları anlaşmazlığa ve aldanmaya sürüklemeyecek ölçüde muayyen veya bilinebilir olması şartı üzerinde İslâm hukukunda ayrıntılı şekilde durulur. Çünkü taraflar arasında anlaşmazlık doğduktan sonra onu çözmeye uğraşmaktansa başlangıçta anlaşmazlık ve aldanma sebeplerini ortadan kaldırmak esastır. Bundan dolayı mebfîn miktarı, cinsi, nevi ve vasfının bilinmesi gerekir. Hanefîler vasıf ve miktarla ilgili aldanmanın bulunması halinde akdi fâsid kabul etmişlerdir. Diğer üç mezhebe göre ise söz konusu akid bâtildir. Ancak ekim henüz tanelenmeden satılırsa bu işlem ribevî mallardan sayılmayacağı için aynı cins hu-

bubatla trampası mahiyetinde olup câiz görülmüştür (hükmü ve istisnası için ayrıca bk. ARÂYÂ; CEHÂLET; CÜZÂF; FAİZ; MÜZÂBENE).

3. Tarlanın, üzerinde yetişecek ekinin belli bir oranı karşılığında ortaklığa veya kiraya verilmesi. Bir yönüyle şirket, bir yönüyle icâre / kira akdi görünümündeki bu işleme ayrıca "müzâraa, muhâbere" ve Irak'ta "karâh" da denir (Ali Haydar, III, 758). Ancak bazı hadislerde (Buhârî, "Müsâkât", 17; Müslim, "Büyü", 81-85; Ebû Dâvûd, "Büyü", 33; Tirmizî, "Büyü", 55, 72; Nesâî, "Eymân ve'n-nüzûr", 45, "Büyü", 28, 39, 74), Hz. Peygamber'in yasakladığı işlemler arasında muhâkale ile muhâberenin ayrı kalemler halinde beraber zikredilmesi ikisinin aynı şey olduğu hususunda şüphe uyandırmaktadır. Başka hadislerde ise (Müslim, "Büyü", 113; İbn Mâce, "Rühûn", 10; Ebû Dâvûd, "Büyü", 31; Nesâî, "Eymân ve'n-nüzûr", 45) muhâkale veya hakl ziraat ortaklığı gibi görülmektedir.

4. Tarlanın belli miktarda kuru ekin karşılığında kiralanması (*el-Muvaţta'*, "Büyü", 13; Müslim, "Büyü", 59, 113-114; İbn Mâce, "Rühûn", 12; Nesâî, "Eymân ve'n-nüzûr", 45; Şâfiî, III, 54-55). Bu tarif Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilmiştir. Çiftçiler arasında "mücârebe" ve "muhârese" de denen işlem bir çeşit icâre / kira akdidir. Burada yasağın sadece aynı tarlanın ürünü ve sırf ekin cinsinden olan şeylerle mi sınırlı tutulacağı hususları tartışmalıdır.

5. Tarlanın, muayyen kısmında yetişecek ürün karşılığında kiralanması. Dönemin uygulamalarına bakıldığında mal sahiplerinin, kira gelirini garantiye almak veya miktarını yüksek tutmak amacıyla tarlalarını su kaynaklarına daha yakın yahut verimi yüksek kısımlarında bitecek mahsul karşılığında icara verdikleri, bunun da özellikle hasadın düşük kaldığı mevsimlerde kiracı aleyhine sonuçlanarak çekişmelere yol açtığı görülmektedir (bunu doğrulayan hadisler için bk. Müslim, "Büyü", 114, 117; İbn Mâce, "Rühûn", 10). Ayrıca ücretin ilk şartı tarafları anlaşmazlığa sürüklemeyecek ölçüde açık ve bilidir olmasıdır. Burada ise kira bedeli kiracının üretiminden bir hisse şeklinde belirlendiğinden kısmî bilinmezlik söz konusudur (son üç işlemle ilgili hükümler için bk. İCÂRE; MÜZÂRAA). Nikolaus Rhodokanakis, Güney Arabistan'daki bir Sebe yazıtıyla ilgili incelemesinde muhâkalenin Eskiçağ'lardan beri kullanıldığını göstermiştir (Haque, s. 15).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hkl" md.; *el-Muvaţta'*, "Büyü", 13; Buhârî, "Büyü", 82, 93, "Müsâkât", 17, "Harş ve'l-müzâra'a", 18; Müslim, "Büyü", 59, 73, 76, 81-85, 103-105, 113-114, 117, 122, "Müsâkât", 80-81; İbn Mâce, "Ticârât", 48, 54, "Rühûn", 7-10, 12; Ebû Dâvûd, "Büyü", 12, 18-19, 22, 31, 33; Tirmizî, "Büyü", 14, 15, 23, 55, 63, 72; Nesâî, "Eymân ve'n-nüzûr", 45-46, "Büyü", 28, 33, 39, 42-44, 74; Şâfiî, *el-Üm*, III, 54-56; Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 543-545; İbn Hazm, *el-Muĥallâ*, VIII, 212, 223, 466; İbn Abdülber, *et-Temhîd* (nşr. Muhammed Tâib es-Saîdî v.dğr.), Mağrib 1982-92, II, 313-314, 318-321; III, 32-47; VI, 441-443; XIII, 307; Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 193; XXIII, 15; Kâdî İyâz, *Meşâriku'l-envâr*, Tunus 1333, I, 209; Kâsânî, *Bedâ'i'*, V, 194; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 309; a.m.f., *Şerhu Müslim*, I, 143; X, 183-188, 192; Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir* (İbn Kudâme, *el-Muĥni* içinde), IV, 151; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baĥrû'z-zehĥâr*, San'a 1409/1988, III, 295; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muĥni'* (nşr. M. Züheyr eş-Şavîş), Beyrut 1399-1402/1979-82, IV, 139-140; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râciĥ mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1376/1956, V, 28-29; İbn Nüceym, *el-Baĥrû'r-râĥ*, VI, 82-83; Şirbînî, *Muĥni'l-muĥtâc*, II, 93; Fetnenî, *Mecma'u biĥâri'l-envâr*, Medine 1415/1994, I, 530; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muĥtâc*, Beyrut 1404/1984, IV, 156-157; Buhûti, *Keşşâfü'l-kinâf*, III, 258; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, III, 758; Ziaul Haque, *Landlord and Peasant in Early Islam*, Delhi 1985, s. 14-19; M. Emin ed-Darîr, *el-Ġarar ve eşeruh fi'l-ukûd fi'l-fikĥi'l-İslâmî: Dirâse muĥârene*, Beyrut 1410/1990, s. 229-246, 358-385, 468-472; Ali Bardakoĝlu, "İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta «Beklenmeyen Hal» Nazariyesi", *EĖ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Kayseri 1985, s. 78-83; "Bey'u'l-muhâkale", *Mv.F*, IX, 138.

CENGİZ KALLEK

MUHÂKEME

(bk. KAZÂ; MAHKEME; MÜRÂFAA).

MUHÂKEMETÜ'L-LUGATEYN

(محكمة اللغتين)

Ali Şîr Nevâî'nin
(ö. 906/1501)

Farsça ile Türkçe'yi bazı yönlerden karşılaştırdığı eseri.

Müellif, Türkçe'yi dönemin hâkim kültür ve edebiyat dili Farsça ile karşılaştırıp edebî sanatlar, kelime hazinesi, gramer ve fonetik bakımından Farsça'dan üstün olduğunu örneklerle ortaya koyan eseri ölümünden bir yıl önce (Cemâziyelevvel 905 / Aralık 1499) kaleme almıştır. Nevâî edebiyat hayatına on beş yaşında Farsça şiirler yazarak başladığını, döneminde Fars edebiyatını kendisinden daha iyi bi-

len bir kimsenin bulunmadığını ileri sürüp görüşlerinin sağlam bir temele dayandığını vurgulamak istemiş, böylece çalışmasına yöneltilebilecek eleştirilere önceden cevap vermeyi amaçlamıştır.

Ali Şîr Nevâî, *Muhâkemetü'l-lugateyn*'i yazarken belli bir düzen içinde hareket etmemiş, kitabı bölümlere ayırmadan görüşlerini serbest bir şekilde anlatmıştır. Esere, insanın konuşma ve dil yeteneği sayesinde diğer varlıklardan üstün bir konumda bulunduğunu söyleyerek başlayan müellife göre Arapça, Allah Kur'an'ı bu dille indirdiği, Hz. Peygamber hadislerini, büyük veliler de pek çok hakikatleri bu dille söyledikleri için en şerefli dildir. Arapça'nın dışındaki üç önemli dilin (Türkçe, Farsça, Hintçe) kökeni Hz. Nûh'un üç oğluna, Yâfes'e (Türkçe), Sâm'a (Farsça) ve Hâm'a (Hintçe) dayanır. Hâm'in başkasına saygısızlık etmesi yüzünden Hintçe'nin fesahat ve belâgattan mahrum kaldığını ileri süren Nevâî, Farsça ile Türkçe'yi karşılaştırmaya başlamadan önce birbirleriyle yakın ilişkiler içinde olan Türkler ve Farslar'ın ırkî özelliklerine temas etmiştir. Ona göre Türkler Farslar'dan daha pratik daha yüksek kavrayışlı, daha saf ve temiz kalplidir. Farslar ise ilim, mârifet ve tefekkürde Türkler'den daha derin görünür. Buna karşılık dillerindeki mükemmellik bakımından Türkler Farslar'ı geçmiştir. Nevâî, daha sonra 100 Türkçe fiil zikrederek bu dilde aynı kavramı ifade eden birden çok fiil bulunduğunu söyler. Eserde bu tür fiiller örnek beyitlerle kaydedilmiş, bunların Fars dilinde karşılığının olmadığına, bir Fars'ın bu ayrıntıyı verebilmek için Arapça'nın yardımına başvurmak zorunda kalacağına dikkat çekilmiştir. Türkçe'nin cinsler ve ses yönünden, özellikle ünlüler sistemi bakımından da Farsça'dan üstün olduğu anlatılmış, Türkçe'de yapım ekleriyle yeni kelimeler türetilip kelime hazinesini zenginleştirme imkânının bulunduğu, Farsça'da ise böyle bir özelliğin olmadığı vurgulanmıştır. Nevâî ayrıca Türkçe'de akralık, kuş, yer, av hayvanları, biniş takımları, giysiler, yiyecek içecek vb. adlar için kullanılan kelimelerin zengin çeşitliliğini örneklerle ortaya koymuştur.

Kitabın sonlarında, yaklaşık kırk yıldır Farsça veya Türkçe şiir yazarların şiirlerini düzeltmesi için kendisine getirdiklerini söyleyen ve her iki dilde otorite sayıldığını belirten Ali Şîr Nevâî, eserlerine ve Hüseyin Baykara ile münasebetlerine dair önemli bilgiler verdiği bu bölümde devletlerin yükselişle dil ve edebiyatın ge-